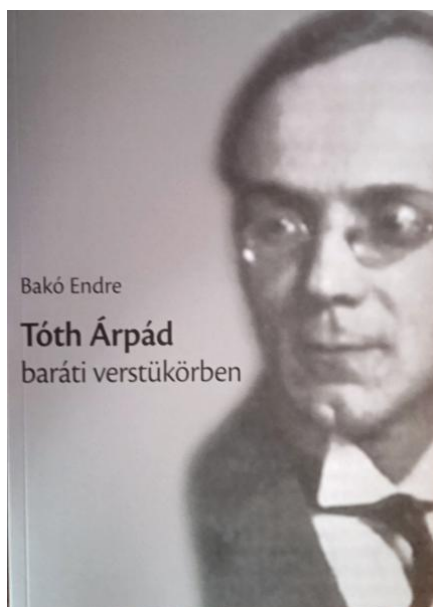

KÖNYVSZEMLE

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2024/32/3./403-409>

Hommage az impresszionista elégia-királynak

Bakó Endre: *Tóth Árpád baráti verstükörben*,
Debrecen: Méliusz Juhász Péter könyvtár, 2024.

Bakó Endre Debrecenben élő és alkotó irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, újságíró. Érdeklődésének és kutatásainak fókuszában Hajdú-Bihar vármegye, azon belül főleg a cívisváros kultúrája és irodalma áll. Nagy rálátása köszönhető annak, hogy többek közt az Alföld című folyóirat rovatvezetője, a Csokonai Könyvkiadó igazgatója volt, valamint a Bihari Irodalmi Társaság elnöke.

Legújabb könyvében, a *Tóth Árpád baráti verstükörben* című antológiájában a költőhöz írt és az el nem múltó emléke előtt tisztelgő verseket válogatta össze. A kötet a Nemzeti

Kulturális Alap támogatásával jelent meg 2024-ben.

Tóth Árpád, bár nem a cívisvárosban született, mégis ezt a várost tekintette szülőhelyének. Aradról 1889-ben, hároméves korában költöztek Debrecenbe, mivel édesapja, Tóth András szobrászként itt kapott állást.

Tóth Árpád kezdetben tanári pályára készült, azonban az édesapját ért támadások miatt tanulmányait nem tudta befejezni, mert munkát kellett vállalnia, hogy segítse szüleit. Így az újságírás és az irodalom felé fordult. A költő – tüdőbaj miatti – törekeny teste és melankóliára hajlamos lelkivilága ihlette kivételes impressziók, erőteljes költői képek (szinesztéziák), zeneiségben gazdag rímek és hangszimbolikák megalkotására. Versei, novellái, publicisztikai írásai mellett jelentősek francia, német, angol és orosz nyelvekről történő műfordításai.

Hihetetlen műveltségének és mély érzésű lírájának köszönhetően a *Nyugat* első nemzedékének is tagja lett. Munkatársai véleménye szerint Ady után a második legjelentősebb költő volt. Tóth Árpád ma, a 21. században is jelentős alkotónak számít, ezért is része évek óta mind az általános, mind a középiskolai tananyagának. Az írásbeli érettségi vizsgán

többször szerepelt a műértelmező szövegalkotás összehasonlító elemzés részében, illetve a szóbeli tételek között választható szerzőként van feltüntetve a Portrék, metszetek, látásmódok a 19–20. század magyar irodalmából című témakörben.

Bakó Endre sem először írt Tóth Árpád munkásságáról, mivel 1992-ben már megjelent egy könyve *Tóth Árpád a debreceni porban* (Debrecen, 1992. Phoenix Könyvek) címmel. Abban a kötetben a költőnek és a családjának Debrecennel való kapcsolatára helyezte a hangsúlyt egy dokumentumriport formájában.

Ez az antológia pedig újabb tisztelgés a költő alkotásai és emléke előtt. A szerkesztő által megfogalmazott „Bevezető sorok”-ból is kitűnik a teljességre való törekvés. A kötet tartalmáról így ír: „Bemutatom a tisztelgő vagy emlékező költőtársak Tóth Árpádhoz fűződő szellemi-lelki kapcsolatát. A kortársak a magyar költészet fejlődésében betöltött szerepét, majd hangjának hiányát, az utódok az esendősége ellenére is tántoríthatatlan szuverén egyéniségét, szeretetre méltó emberi habitusát és gazdag, értékálló művészi örökségét méltatják különböző lírai műnemekben, érzéki módon, szubjektív fénytörésben.” Emellett rávilágít a könyv létrejöttének céljára: „[...] néhány már-már elfeledett költőre felhívjam a figyelmet, méltányolva Tóth Árpád iránti vonzalmukat.”

Az antológia szerkesztési elve a kronológiára épül, néhány kivételtől eltekintve, például Juhász Ferenc

költeményei esetében. Nyolc nagyobb fejezetből áll a kötet, melyek általában hét-nyolc verset foglalnak magukban. Kivétel az utolsó előtti rész, amely öt lírai alkotásból áll, illetve a befejező szakasz, mely a két Juhász Ferenc-művet tartalmazza.

Ez a kötet azonban többet ad pusztán szöveggyűjteménynél, ugyanis a verseken kívül a tisztelettel adózó költőtársat is sokoldalúan bemutatja, kidomborítva a Tóth Árpádhoz való kapcsolatának életrajzi elemeit. Sőt számos esetben maga Tóth Árpád véleménye is megjelenik az adott szerzőről jól összeválogatott idézeteken keresztül. Bakó Endre könyvének forrásául szolgál többek között Kardos László, Kardos Pál gyűjteménye, illetve a napilapok, folyóiratok anyagai.

Az első fejezetben („Ami az élőknek szól”) Simon István, Karinthy Frigyes, Nagy Zoltán, Szegedi István és Zsolt Béla személyét és költeményeit mutatja be. Simon Istvánról megtudhatjuk többek közt, hogy művésztanár és író volt, akinek a tinédzser Tóth Árpád is részt vett könyve illusztrálásában. A közös időkre mindketten visszaemlékeztek lírai formában is.

Karinthy Frigyes az *Így irtok ti* című stílusparódiájának egy darabját olvashatjuk, melyben Tóth Árpád stílusában bókol Ady Endrének. Azáltal, hogy felnagyítva olvashatjuk a szerepként felvett poéta sorait, a humor mögött is megviláglik kiemelkedő stílusa, hangulatlírójának melankolikus képi világa.

Nagy Zoltán, bár a *Nyugat* elfelelt tagja volt, itt mégis a baráti és lelki közösség miatt került kiemelésre. Számtalan verset írtak egymáshoz, és ami még fontosabb az irodalom számára, neki köszönhető majdnem ötven hozzá írott levél közlése.

Ezt követi a „Tisztelgés a halott előtt” című rész, melyben Kosztolányi Dezső rapszodikus szabad versben hajt fejet a halotti maszkos költő előtt. Babits felesége – Tanner Ilona, írói nevén Török Sophie – a *Háromszor lett éjszaka...* című költeményében fogalmazta meg a korán elhunyt költő hiányát. A *Nyugat* főmunkatársaként ismert Gellért Oszkár búcsúzó verse mellett olvashatjuk Füst Milán prózában zárt panaszát arról, mennyire kísérti őt a költő hiánya. A barátságukat több versben is megörökítették, melyekből néhány szövegrészt idéz is a könyv. Szabolcska Mihály református lelkes és népnemzeti irányultságú költő, *Ha költő hal meg* című versével emlékszik Tóth Árpádra. A fejezet záró költeményben a debreceni Gulyás Pál az eltávozott költő el nem némuló lélekcsengettyűjét állítja el-lentébe a földbe helyezett testtel.

A harmadik részben („Koszorú helyett”) Reményik Sándor – aki Végvári néven vált ismert költővé – versét olvashatjuk először, melyet a Tóth Árpád halála után megjelent, posztumusz kötetéhez címzett. Bár a két szerző nem ápolt barátságot, lelki diszpozíciójuk szembeötlő. E műben

visszacsengenek a nagy költő borongós hangulatú virtuóz képalkotásai és zeneiséggel telített impressziói.

Ezután Oláh Gábor – a debreceni költőtárs – két verse kapott helyet, akinek a versek mellett, tanulmányt és több emlékünnepp megszervezését is köszönhetjük.

Juhász Gyula, a másik legismer-tebb impresszionista költőnk, a Négyesy László vezette stíluszeminariumok legkiemelkedőbb verselője volt. A két poéta kölcsönösen tisztelte egymást, amit Tóth Árpád több recenziójában is kifejtett, Juhász Gyula pedig levélben és verssel viszonzotta mindezt. Juhász Gyula *Tóth Árpád sirjánál* című dalát a jelzőhalmozások nominális stílusa, a zene toposz kiemelése, a hangszimbolika és a páros rímek csengése teszi élővé, ezáltal a költő hiánya még inkább búskomor hangulatot eredményez.

Szabó Lőrinc már diákkorától rajongó tisztelettel adózott Tóth Árpád és munkássága iránt, amiből meghitt baráti kapcsolat alakult ki. Mindkét költőre kiváló műfordítói tevékenység, merengő szerelmi és tájlíra jellemző. Szabó Lőrinc írt több Tóth Árpáddal kapcsolatos tanulmányt, megfogalmazott kritikát, és sajtó alá rendezte versfordításait. Megemlékezett Tóth Árpádról a *Tücsökzene* című lírai, önéletrajzi ciklusában, illetve többek között az *Árnyék* című versében is. A költő emlékének ápolásában is aktívan részt vett. Ő is beszédet mondott, amikor 1934-ben a debreceni Nagyerdőn emlékművet állítottak Tóth Árpádnak.

Őt követi Gyökössy Endre, a konzervatív, „puritán lelkű” költő műve, melyben visszafogott hangon egy debreceni nyár esti találkozás emlékének piktúráját festi meg. A részt Maday Pál *Csendesség van* című verse zárja, mely az este toposzával a költő *Esti sugárkoszorújának* motívumait idézi fel.

A negyedik fejezet az 1934-es emlékműhöz kapcsolódó verseket tartalmazza, így az „Emlékműve előtt” címet viseli. Itt olvasható Nagy Emma szabad verse, amely az avatáson hangzott el, melyen Szegedi István is részt vett, és később verssel köszöntötte az eseményt. Friss Endre *A halott Tóth Árpádhoz* című versével emlékszik a költőre. Lukács László zsidó származású, hányatott sorsú költő, akit a *Nyugat* is befogadott, Radnóti Miklóssal együtt Borban sínylődött, és végül ott is halt meg. Költőelődjeiről – többek között Tóth Árpádról – emlékszik meg a *Vetkezés* című versében. Bárdosi Németh János kedves barátként emlékszik a költőre, és idilli képeket, könnyed zeneiséget állít szembe a világháború csattogó bombaival.

Végh György – újholdas költő, meseíró – verse a dátumot jeleníti meg, amikor Tóth Árpád elhagyta eme árnyékvilágot, melyet kiegészít az alcím: *1928. november 7. (Emlékezés Tóth Árpád halálára)*. Az emlékszonettből kitűnik, hogy a költő halálakor még gyermek volt a szerző, és nem ismerték akkor egymást. De ma már fejet hajt a nagy

költőelőd előtt, kinek sorsában úgy érzi, osztozik.

Barna Tibor, debreceni újságíró könnyed dalban idézte meg Tóth Árpád finom stílusát és merengő magányát.

„A mives költő” címet viseli a következő rész, melyben Illyés Gyula a haza sorsáért aggódó érzelmes rapszodiájában említi a nyugatos költők között. Emellett a *Beatrice apródjai* című önéletrajzi ihletésű regényében ír a költőről Ady Endre temetésén mondott beszédének körülményeivel kapcsolatban.

Rónai Mihály András – budapesti zsidó származású költő, újságíró – szintén szonettel emlékszik Tóth Árpádra, mottóként pedig a költő Berzsenyi előtt tisztelgő versének sorát idézi.

A fejezet Weöres Sándor – a hangszimbolika és ritmusjátékok művészi lírikusa – negyven strófaból álló *Le Journal* című versének részletével folytatódik, melyben Debrecenről ír, és Csokonai és Gulyás Pál mellett emlékezik meg Tóth Árpádról is.

Soós Zoltán már csupán könyvek lapjairól ismeri a régi dalnokot, mégis meg tudja idézni Tóth Árpád melankolikus, finom líráját az ősz toposz képi világán keresztül.

Vásárhelyi Pákozdy Ferenc – jogtudós, üldözött költő, sokszínű műveltséggel rendelkező polihisztor – nyelvi-zenei játékokban gazdag, hömpölygő szabad versében idézi Tóth Árpád törékeny alakját.

Ebben a fejezetben találkozhatunk a híres művész lányával, Tóth

Eszterrel és két költeményével. Kiemelkedő költő, műfordító, a gyermekirodalom jelentős alkotója volt, és egyben édesapja örökségének méltó gondozója. 11 éves korából származik az első idézett vers, az *Apám halálára*, melyben az árvaság és gyász érzelmi telítettsége jelenik meg. A másik bevalogatott mű utal az életmű ápolására, melybe Tóth Árpád levelezésének rendszerezése is beletartozott. A mű mottója *Mae-cenast*, a költő támogatóját, Hatvany Lajost szólítja meg, aki többek között a Lichtmann Annával 1917-ben tartott esküvőjének, illetve a tüdőszanatóriumi kezelések anyagi háttérét biztosította. Tóth Eszter számtalan írásában idézi fel szeretett édesapja szelíd alakját: *Apu* (1971); *Tóth Árpád „Az árnyból szőtt lélek”* (1981); *Családi emlékek Tóth Árpádról* (1985; 2001).

Szalai Csaba *Tóth Árpád kútja* című bonyolult képi asszociációkat tartalmazó szonettje a lírai ént az (élet) vízére vágó alakként jeleníti meg, kinek szomját a költő kútja olthatja csupán méltó módon.

A hatodik fejezet Tóth Árpád születésének centenáriumára írt versekből válogatott: „Száz év múltán”. Az elsők között egy újabb Weöres Sándor-verssel találkozhatunk, mely egy négy sorból álló köszöntő az *Új Írás* 1986. novemberi ünnepi számához.

Orbán Ottó nehéz gyermekkort túlélte, kiemelkedő költő, műfordító, aki számos kortársára hatott klasszikus, modern és posztmodern stílusú

műveivel, szokatlan költői képalkotásaival. A *Tóth Árpád* című szabad versben bonyolult metaforákba burkolva ír a költészet sokrétűségéről, egy-egy szóval utalva a címezetre („szegénység és a tüdőbaj”).

Ágh István – Nagy László öccse, emiatt állandóan bizonyításra kényszerülő költő, író, újságíró – alkotása enjambement-okban, dinamikus képekben gazdag megszólítása a száz éve született költőnek.

Csukás István – költő, szerkesztő, a gyermekirodalom rajongott szereplője – szabad versében megszemélyesíti Tóth Árpád szemüvegét, mely annyi mindent nézhet meg, de hiába, mert aki a látottakat életre kelthetné versében, már nincs jelen.

Tóth Bálint – sokszínű költő, aki negyvenévesen ugyan, de már kiforrott hanggal adta ki első kötetét – Tóth Árpádra emlékező szabad versében egy-egy impresszióból kiinduló piktúra hívja életre a régi poéta alliterációkon, nyelvi játékokon alapuló stílus- és érzésvilágát.

Vészi Endre – sokat megélt költő, író, újságíró – *Az emlék gangon* című szabad versét *Az Esti sugárkoszorú dallamára* írta, melyben felidézi az említett vers motívumait, és mellette expresszív képekben jeleníti meg a lírikus törékeny alakját.

Marsall László – szurreális képeket, szokatlan témákat kedvelő költő – öt verset is írt a „T-betűhöz”, melyek közül egy (*A T-betű keresztje*) került ebbe az antológiába. Tóth Árpád mellett több költőfejedlemhez is írt omázst.

Bihari Sándor Debrecenben kiteljesedő költő, aki a cívisváros kultúrájának részeként tekintett Csokonai mellett Tóth Árpád munkásságára. Természetes volt tehát számára, hogy költeménnyel is adózzon a tisztelt költőelőd előtt. Egy másik idézett verstöredékében a költők méltatlan helyzetére kívánja felhívni a figyelmet. Azt állítja, hogy a lánglelkű poéták énekét sem erkölcsi, sem anyagi megbecsülés nem övezi, s ez az idő előtti elvesztésükhöz vezet. Bihari Sándor pályaképét és Debrecennel való kapcsolatát e kötet írója, Bakó Endre rajzolta meg. („Bihari Sándor vázlatos pályaképe”. In: Bakó Endre: *Irodalmi őrvárosok - Írások és írók Debrecenről Nagyváradig*. Nagyvárad-Debrecen: Várad Kulturális Folyóirat-Méliusz Juhász Péter Könyvtár, 2016, 121-144.)

Az utolsó előtti rész a „Tóth Árpád útja” címet kapta, melyben 21. századi költők idézik meg alakját és munkásságát 120-140 év távlatából. Bényei József – költő, újságíró, szerkesztő, színházigazgató – *Tengerszonettje* a víz és a sötétség toposzára építve, komplex költői képeken keresztül utal vissza Tóth Árpád emlékére. A szerzőről Bakó Endre könyvében olvashatunk bővebben. („Sorok Bényei Józsefről.” In: Bakó Endre: *Irodalmi őrvárosok*, 144-149.)

Tandori Dezső – a posztmodern irodalom egyik legnagyobb alakja, költő, író, műfordító – új műfajban, „slam poetryben” fogalmazta meg hódolatát a nagy elődök előtt. Ez a

műfaj levetkőzi a lírai művek alap-elemeit, mint rím, ritmus, költői képek, helyettük szójátékok vagy az érzelmi intenzitás ad lírai vázat a műveknek. Az idézett alkotásban a lírai én felsorolásszerűen véleményezi a számára fontos költőket, köztük Tóth Árpádot is. Tandori kedvelte ezt a verstípust, utolsó művei is ezek közül kerültek ki.

Kovács András Ferenc – költő, drámaíró, az intertextualitás és az allúziók mestere, Tóth Árpád egyik legaktívabb hódolója – *versrovat* címszava alatt egy ötsoros dicséret olvasható, majd ezt követi *Tóth Árpád verstöredéke 1917-ből*, melyben virtuóz módon ölti magára a költőelőd álarcát, alkalmazva az alliterációk zeneiségét, a tiszta rímek csengését, a költői képek halmozását.

A szakasz utolsó szerzője Barna Júlia, akinek két költeményét is beválogatta a szerkesztő a könyvbe. A költőnő borongós hangulatú versei, érzékeny alkata összecseng Tóth Árpád lelkeségével, viszont míg az utóbbi hosszú elégiákat, ódákat stb. írt, addig Barna Júlia többek között a haiku-irodalom kiemelkedő alakjának számít. A két mű érzelmi árként hullámzó szabad vers, melyben a költő nehéz sorsát, életútját mutatja be, illetve költészetének mai hatását, utóéletét.

Az utolsó, nyolcadik fejezet („Tóth Árpád mindhalálig”) Juhász Ferenc két alkotását emelte a kötet zárógondolatává. Bár időben korábban keletkeztek ezek a művek, mint az előző rész kortárs alkotásai, a

szerkesztő úgy ítélte meg, Juhász Ferenc tollából lehet igazán érezni, mit is adott Tóth Árpád az utókor számára. A *Tóth Árpád sírjánál* című rapszodikus vers bensőséges hangnemben szólítja meg a költőt, miközben gazdag tájleírással, szóképek halmozásával teszi élővé a látványt.

Az utolsó szépirodalmi mű a *Tóth Árpád elégia-mosolya* című prózai szöveg, melyben megszólítja „Pádit”, utalva a vágyott baráti kapcsolatra. Közvetlen hangnemben ír a poéta és saját édesapja betegségének „vérfoltos” hasonlóságáról, mely bár rémisztő képekben égett gyermeki tudatába, ezáltal közelebb érezte magához a haldokló költőt. Epikus szöveget olvasunk, mégis a rengeteg prózapoétikai eszköz, neologizmusok alkalmazása, a jelzőhalmozások, és a rendkívüli érzelmi telítettség miatt líraisága tagadhatatlan. Juhász

Ferenc Tóth Árpád iránti rajongása haláláig tartott, ő jelentette számára a Költészetet.

A kötet utolsó oldalán a szerkesztő, Bakó Endre sokrétű és jelentős számú irodalmi munkássága mellett rövid pályaképe olvasható.

Tóth Árpád az egyik leginkább tisztelt és csodált impresszionista magyar költő, akinek munkásságát lassan 140 éve éltetik. Ehhez hozzájárult szelíd, szerethető személyisége, zeneileg is megkomponált líraisága, költészetének magával ragadó képi világa, mely „lélektől lélekig” hatol.

Seprényi Kinga

magyar nyelv és irodalom -
történelem szakos tanár, Medgyessy
Ferenc Gimnázium, Művészeti
Szakgimnázium és Technikum,
Debrecen